

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 105

שותפות יהודי וגוי בעסקים הפועלים בשבת

יהודי וגוי שיש להם חנות בשותפות - אסור להם לפתוח את החנות בשבת, גם אם הגוי עושה כן על דעת עצמו ועובד בחנות לבדו, וכל שכן שאסור ליהודי לומר לשותפו הגוי לעבוד בשבת - כיון שהעסק שייך גם ליהודי הרי שהגוי עובד בשבת במקום היהודי, ונחשב כאילו הגוי שלוחו של היהודי לעבוד בעסק בשבת.

כמו כן, אם הגוי פותח את החנות מעצמו ביום השבת והיהודי משלים כנגד יום השבת יום אחד מימי החול שבו עובד היהודי לבדו, אם חפצים בשעת חלוקת הכסף לחלק את הכנסות מיום השבת לגוי לבדו, וכנגד היום שבו עבד היהודי יהיה הרווח ליהודי לבדו, ואת השאר לחלוק בשווה - אסור לעשות כן, כיון שהם שותפים בחנות הרי שהיהודי גילה בדעתו שמה שעבד לבדו ביום חול הוא כנגד ההכנסה מיום השבת שמקבל הגוי לבדו, הרי שהגוי עבד בשליחותו ונמצא שהוא נהנה בצורה ישירה מכך שהגוי פתח את העסק בשבת, שהרי היהודי מקבל כנגד זה הכנסה של יום מימי החול לבדו.¹

תנאי מתחילת השותפות: אם השותפים מעוניינים שהחנות תהיה פתוחה בשבת ע"י השותף הגוי, מחוייבים היהודי והגוי להתנות ביניהם קודם שיכנסו לשותפות שיוכל הגוי לעבוד בעסק בשבת והיהו כל הרווחים מעבודת יום השבת לגוי לבדו בין אם יהיו מעט בין אם יהיו הרבה, וכנגד יום השבת יעבוד היהודי באחד מימי החול והיהו הרווחים מיום זה שייכים ליהודי לבדו, ובאופן זה שמתנים כן מתחילת השותפות, הרי שמסלק היהודי את עצמו ואת שותפותו מעבודת יום השבת ורווחיה לגמרי, ונחשבים כשותפים לחמישה ימי חול בלבד וכאילו החנות ביום השבת שייכת לגוי לבדו, שאין העסק של היהודי בשבת, ואף הגוי העובד בשבת עושה כן בשלו לצורך עצמו ולטובתו, ואינו נחשב כשלוcho של היהודי, שהרי הם שותפים בחמישה ימי חול בלבד.

התנאי מועיל רק כשעושים אותו קודם שנכנסים לשותפות, אבל אחרי שנכנסו לשותפות לא יועיל מה שיתנו ביניהם - שהרי הם שותפים גם ביום השבת. כמו כן התנאי צריך להיעשות בחוזה מסודר ולא בעל פה.²

נוסח הסכם שותפות³:

הסכם שותפות שנערך בין..... צד א' (יהודי), לבין..... צד ב' (נכרי).

א. לצד א' בחברה יש 80 אחוזים בחברה, ולצד ב' יש 20 אחוזים בחברה.

ב. מוסכם בזאת שחלקו של צד א' בחברה הוא אך ורק בימות החול, וחלקו של צד ב' בחברה הוא בשבת וימים טובים ובחול המועד, וכיון שקשה לנהל חשבון מדויק כמה הם רווחי השבתות וימים טובים, מוסכם בזאת על השותפים בתורת פשרה, שהשבתות וימים טובים וימי חול המועד מוערכים בכ- 20 אחוזים מהחברה, והם בבעלותו של השותף הב'.⁴

ג. הפועלים העובדים בשבת ויום טוב וחול המועד בתורת שכירי יום הם שכירי של צד הב', ואינם שכירים של הישראל בימים אלו.

ד. פעולות תחזוקה וכדומה יעשו בימות החול, למעט פעולות נחוצות שאי אפשר לדחות לימות החול, פעולות אלו יוזמנו על ידי צד הב'.

חשוב לציין!! כי יש למורה הוראה לשקול בכובד ראש לפני שהוא מורה היתר לפתוח נכסים בשבת בשותפות עם גוי גם באופנים המותרים מן הדין כפי שנבאר בעזרת ה', ורבים מגדולי ישראל נמנעו מלהורות כן למעשה, כדי שלא יפרצו חומות השבת, וכל חכם יבדוק לפי המקום ולפי הזמן כל מקום לגופו ואין ללמוד ממקום למקום.⁵

זה שעשו מתחילה, ומועיל אף אם לא יהיה לו תוקף בערכאות, כיון שהאמינו זה לזה.¹⁰

גוי ששותף בנכס רק בעשר אחוז או פחות, האם אפשר להתנות עימו שהוא יפתח את החנות בשבת והרווחים ילכו אליו לבדו, או שהשותף צריך להיות שותף בחמישים אחוז בנכס?

באופנים שמותר לעשות תנאי עם גוי, יש להקל לעשות תנאי עם גוי גם אם הגוי אינו שותף שווה בנכס, כלומר שאין הגוי צריך להיות שותף בחמישים אחוז, אלא כל שיש לגוי אחוזים מסוימים בחנות הרי הוא כבעלים לעניין זה שיועיל התנאי, וכשהוא מפעיל את החנות בשבת הרי הוא מפעיל את הנכס שלו ועל דעת עצמו. וכל הרווחים של שבת הולכים לגוי לבדו.¹¹

חנויות הנמצאות במקומות בהם רווחי השבת גבוהים באופן ניכר מרווחי שאר ימות השבוע, רשאי היהודי להתנות מתחילה עם שותפו הגוי לחלוק את הימים בהתאם, כגון שתמורת יום השבת שיהיה שייך לגוי, יקבל היהודי שתי ימים מימות החול וכיוצא בזה ועבודת החנות בימים הללו תהיה מוטלת על היהודי.⁸

תנאי זה האם צריך שיהיה לו תוקף משפטי בערכאות?

ההסכם האמור בין היהודי לגוי צריך שיהיה בר תוקף משפטי,⁹ ויש מי שכתב שאם יש להם סיבה שלא להוסיף בחוזה השותפות שחותמים אצל העורך דין את סעיף השותפות הנוגע ליום השבת, יכולים קודם עריכת החוזה לעשות ביניהם הסכם בשטר ולפרט בו סעיף זה ולסמוך עליו שעיקר השותפות הוא על פי שטר

האם בכל עסק אפשר לעשות תנאי עם שותף גוי? ומה הדין בשותפים בחברה בע"מ?

יהודי וגוי שרוצים להיכנס יחד לשותפות בעסק, ויש צורך גדול שהעסק יעבוד בשבת, רשאי היהודי להתנות עם הגוי בתחילת השותפות, שיעבוד הגוי בעסק בשבת והיה ריווח יום השבת לגוי לבדו, וכנגד יום השבת יעבוד היהודי באחד מימי החול, ויטול היהודי שכר יום זה לבדו.

תנאי זה מועיל בכל סוגי השותפויות בין בשדה ובין בחנויות לממכר סחורות או מזון, אולמות ומסעדות וכדומה. כמו כן, יהודי וגוי הרוצים להשתתף בחברה בערבון מוגבל (בע"מ), הרי הם נחשבים כשותפים לכל דבר ואינם נחשבים כפועלים שכירים, בתנאי שהריווח של יום השבת ילך לגוי לבדו.⁷

7 אגרות משה חלק ב ח"מ סוף סימן טו. ועיין עוד חלק ד א"ח סימן נד.

8 אורחות שבת ח"ב פכ"ג הלכה קצ.

9 שו"ת שו"א ומשיב ח"ג סימן שז.

10 אגרות משה ח"א סימן צ.

11 שו"ת חתם סופר א"ח סימן נח, שו"ת מהר"ם שיק

א"ח סימן צו, שו"ת מנחת שלמה ח"ב סימן יח אות ב.

הלכה ברורה שם אות ב.

זה, מאחר שיש פנים לכאן ולכאן, ואינו יכול לקבל על עצמו אחריות להחליט בדבר זה, וכ"ה בשו"ת מנחת יצחק ח"ט סימן כד, ועיין עוד הלכה ברורה בירור ההלכה שם אות ג.

6 חברה בע"מ - חברה בערבון מוגבל, המאוגד למען בעל אישיות משפטית נפרדת מבעליה, המאוגד למען מטרה משותפת, הפקת רווח, בעלי החברה הם בעלי המניות שלה, ומעצם הגדרת הפעילות כחברה בע"מ, אין אחריות משפטית על בעלי המניות.

חלק ג סימן כט), חשב האפוד חלק ב סימן ו, שו"ת בית אבי חלק ד סימן כט אות ג. ובשו"ת שבט הלוי חלק ג סימן כג כתב שגדולי עולם התרחקו מהיתר שותפות עם גוי, ורק אם ישבר מטה לחמו התירו. מכל מקום כל חכם יעשה לפי עניינו ומקומו. ועיין בשו"ת שרידי אש ח"א סימן כג שכתב שחלקו הרבנים בדורו אם מותר לכתחילה לעשות שותפות עם נכרי כדי שהעסק יפעל בשבת, ונסע לראדן לשאל את פי החפץ חיים מה לעשות, והשיב לו שאין הוא רוצה להכריע בדבר

1 שו"ע סימן רמה סעיף א, ודעת הרמ"א שם להקל במקום הפסד מרובה, ויבאר עוד להלן.

2 שו"ת אגרות משה חלק א א"ח סימן צ. הלכה ברורה סימן רמה אות ג.

3 הועתק מספר אורחות שבת ח"ב פכ"ג הלכה קצח.

4 בחברה העוסקת בדבר שקל לחשב את רווחי השבת, אין לעשות פשרה זו, אלא רווחי השבתות וימים טובים יהיו של הנכרי, ורווחי יום החול של הישראלי.

5 שו"ת חלקת יעקב חלק א (א"ח סימן ס, ובדפוס ישן

ומטעם זה יהודי שיש לו מסעדה בחוץ לארץ ומעסיק עובד גוי שמקבל אחוזים מהרווחים, אף שיש בזה מראית העין שהרי אין דרך למסור מסעדה באריות, מכל מקום, רשאי היהודי להעסיקו על ידי שיקנה לפועל הגוי בעלות במסעדה אפילו חלק אחד ממאה, ויעשו שטר בעלות ושטר שותפות, ויפרסם הדבר בין היהודים שבמקום, ויהיה שכר השבת לגוי לבדו¹².

אם התנו בתחילה שיהיה שכר השבת לגוי לבדו, ואחר כך גילו שטורח גדול לדעת כמה הרווח של יום השבת בנפרד, האם רשאים לחלוק בשווה?

יהודי וגוי שנכנסו לשותפות עם תנאי שביום השבת יעבוד הגוי לבדו ויטול את הרווחים של יום השבת, וכשבאו לחלוק גילו שקשה מאוד לחשב כמה היה הרווח של יום השבת בלבד, כגון שהיו הזמנות שנפתחו בשבת ונסגרו רק בחול או להפך, וקשה לדעת כמה מכר הגוי בשבת, וכן אם ביום שעבד היהודי בחול קשה לחשב כמה מכר באותו היום, אם רוצים לחלוק בשווה - רשאים לחלוק ביניהם את הרווחים בשווה, כמו כן, רשאי היהודי גם לדרוש את חלקו בשווה¹³.

במה דברים אמורים - בעסקים שאם יטרחו ויבררו יוכלו לדעת במדויק כמה רווח נכנס מכל יום, אזי במקום טרחה מרובה רשאים לחלוק בשווה, אבל בעסקים שאין אפשרות לדעת כלל מה הרווח של כל יום - לא מועיל מה שהתנו ביניהם מתחילה שיהיו הרווחים של יום השבת לגוי לבדו, שהרי הדברים מוכיחים שאין זה אלא הערמה בעלמא כדי להתיר לפתוח את הנכס בשבת, וכוונתם לחלוק בסוף בשווה, ואסור¹⁴.

כמו כן, אם התנו בתחילה כראוי ולאחר מכן הסכים הגוי לחלוק עם היהודי בשווה - מותר ליהודי ליטול מהרווחים בשווה, כיון שהתנו בתחילה שהרווחים של שבת ילכו לגוי, מה שמסכים הגוי כעת לחלוק בשווה הרי זה כנותן מתנה ליהודי מחלקו¹⁵. ובלבד שהתנאי שמתחילה יהיה אמיתי ולא בהערמה בלבד שידעו שבסוף יחלקו בשווה.

ולכן צריך שיהיה רישום מפורט של כל ההכנסות מיום השבת השייכות לגוי, ורישום של ההכנסות של יום החול השייכות לישראל, ורק אם באופן שידוע כמה כל אחד מהרווחים רשאים לחלוק לאחר מכן את ההכנסות בשווה, הן אם אמדו את ההכנסות והחליטו שמסתמא שוות הם, והן אם רצו למחול זה לזה, אך אם חולקים את הימים ללא רישום מפורט, בטל התנאי לגמרי, ואין חלוקתם חלוקה, שאין אלו אלא דיבורים בעלמא¹⁶.

אולם אם לאחר שהתנו תחילה באו לחשבון בשעת חלוקה שאומר אחד לשני שביום שלו היה הרווח יותר ושימלא לו את החיסרון ויחלקו

בשווה, יש שכתבו להחמיר בזה משום שהתברר הדבר למפרע שהתנאי שעשו תחילה הערמה בעלמא הוא¹⁷, ודעת רוב הפוסקים להקל בזה כיון שהתנו בתחילה¹⁸.

יהודי וגוי שנכנסו לשותפות ללא שדיברו על עניין השבת, ובאופן טבעי הגוי עבד בעסק על דעת עצמו בשבת, וכנגד יום זה עבד היהודי ביום חול יום אחד לבדו, האם מותרים לחלוק בשווה שהרי לא ציווה היהודי לגוי לעבוד בשבת?

יהודי וגוי שנכנסו לשותפות ולא סיכמו ביניהם מראש שהעסק יהיה סגור בשבת, וכן לא התנו שהגוי יעבוד בשבת וכנגדו יעבוד היהודי בחול יום אחד - אם הגוי עובד מעצמו בשבת מתוך כבוד לרגשות היהודי, והיהודי משלים את יום העבודה הזו ביום מימי החול באופן טבעי כדי להשלים יום עבודה, לדעת השולחן ערוך אסור ליהודי לחלוק ברווחים שווה בשווה, וכן אסור להם לחלק את הרווחים באופן שהגוי נוטל את שכר השבת לבדו והיהודי נוטל את שכר הימים שהשלים בחול, אלא ייטול הגוי את כל הרווחים שנכנסו מיום השבת, ואת השאר יחלקו בשווה, ואם אינם יודעים כמה הרווח שנכנס מיום השבת לבד - ייטול הגוי שביעית מהרווחים לעצמו ואת השאר יחלקו בשווה¹⁹. ולדעת הרמ"א במקום הפסד מרובה רשאים לחלוק את הרווחים בשווה כל אחד לפי חלקו בשותפות ובתנאי שלא יזכירו בפירוש שנוטל היהודי משכר השבת²⁰.

כל הנ"ל מדובר רק באופן שהשותף הגוי עובד בעצמו ביום השבת, אך אם השותף הגוי מעסיק פועל גוי שיעבוד בעסק ביום השבת, והפועל מקבל משכורת מתוך קופת השותפים - אין להקל כלל, שהרי שכר הפועל הגוי משתלם מהכסף של היהודי, ונמצא שהגוי העובד בשבת הוא שכירו של היהודי והדבר אסור, גם אם התנו מתחילה²¹, ויבואר עוד להלן.

יהודי וגוי שותפים שסיכמו ביניהם שהעסק יהיה סגור בשבת, ולאחר זמן בעקבות המצב הקשה החליט הגוי לפתוח את העסק בשבת על דעת עצמו, האם מותרים לחלוק את הרווחים בשווה?

יהודי וגוי שותפים שסיכמו ביניהם שהעסק יהיה סגור בשבת, ולאחר זמן החליט הגוי לפתוח את העסק בשבת, כדי להגדיל את ההכנסות ובכך יגדל גם חלקו, ולא אכפת לו שגם היהודי מרוויח מכך, אם בימות החול עובדים היהודי והגוי יחד בכל יום, ואין להם ימים חלוקים שהגוי עובד לבדו או היהודי עובד לבדו - לדעת הרמ"א מותר להם לחלוק בשווה²². ואין בזה איסור מראית העין שיאמרו שהוא שלוחו של ישראל, הואיל והכל יודעים שהגוי שותף בעסק²³, ויש מקילים בזה גם לדעת השולחן ערוך כיון שהתנו מתחילה שהעסק יהיה סגור בשבת, ועבר הגוי על תנאו, ורוצה

לעבוד בשבת לבדו ולחלוק בשווה, הרי זה נחשב שהגוי נוטל חלק יום השבת לבדו ונותן ליהודי מחלקו במתנה, שהרי היהודי לא משלים יום עבודה ביום חול כנגד עבודת הגוי בשבת, ומותרים לחלוק בשווה בתנאי שיטול את שכר השבת בהבלעה²⁴.

יהודי וגוי שותפים שאינם עובדים בעצמם בחנות אלא מעסיקים פועלים גויים בעסק, ועשו תנאי האם יכול הגוי לשלם לפועלים של שבת מהקופה המשותפת?

כל היתר התנאי האמור לעיל, הוא רק באופן שהשותף הגוי עובד בעצמו ביום השבת, אך אם השותף הגוי מעסיק פועל גוי שיעבוד בעסק ביום השבת, והפועל מקבל משכורת מתוך קופת השותפים - אין להקל כלל, שהרי שכרו של הפועל הגוי משתלם מהכסף של היהודי, ונמצא שהגוי העובד בשבת הוא שכירו של היהודי והדבר אסור, אף אם התנו מתחילה²⁵. ויש מקילים במקום באופן שהגוי שוכר את הפועלים לבדו ועובדים הם תחת רשותו, ללא שום אחריות היהודי, ואפילו אם הפועלים יודעים שגם היהודי שותף, כיון שמכל מקום עיקר דעתם כשביל מי ששוכרם ומצווים מה לעשות²⁶.

כמו כן אם שכרם של הפועלים אינו שכר שעתי אלא שכר שבועי או חודשי, ואין הבדל בגובה שכרם, בין אם הם עובדים בשבת ובין אם אינם עובדים, ניתן לשלם מכסף השותפות, כיון שאינם שליחיו של היהודי לעבוד בשבת²⁷.

יהודי וגוי שיש להם עסק בשותפות העומד להשכרה לאנשים לפי שעות שימוש, האם מותר שעסק זה יהיה פתוח בשבת, והגוי השותף יושב שם לגבות את דמי השימוש, ונותן ליהודי את חלקו?

יהודי השותף בעסק עם גוי, ואין השותפים עובדים בעצמם באותו עסק, כגון שיש להם תנור אפייה או מכונות כביסה, ובאים לשם אנשים ואופים או מכבסים, ומשלמים לשותפים דמי שכירות עבור השימוש בתנורים או במכונות הכביסה, והגויים באים גם בשבת לשם, והגוי השותף נמצא שם בשבת וגובה מהם את דמי השכירות, מותר שיקח היהודי מהגוי את חלקו עבור דמי השכירות של יום השבת, כיון שאין בזה חשש מראית העין שהגוי שלוחו הוא ולצורך היהודי הוא עושה, שהרי ידוע שיש לגוי חלק בזה²⁸.

אלא שאין להקל בזה אלא אם כן נתן לו הגוי שכר זה בהבלעה, דהיינו שיתן לו מעות אלו ביחד עם החלק המגיע לו מימות החול כדי שלא יהיה שכר שבת²⁹, ויש מקילים לקבל המעות מהגוי אפילו עבור מה שקיבל ביום השבת בלבד, וסוברים שאין איסור שכר שבת רק בשוכר פועל וכיוצא בזה, ולא במשכיר חפץ לשימוש ששכירות שימוש הרי זה כמכירה לזמן³⁰.

26 שו"ת דברי חיים ח"ב סימן לד, ועוד בשו"ת שם סימן י, ועוד באורחות שבת ח"ב פרק כג הערה שסד.
27 שבת הלוי שם.
28 ב"י בשם הרי"ב, ש"מג"א, ה"ג"ז סעיף ז, משנ"ב סוף סק"א. ועיין בתחילה לדור סק"א שהקשה שהרי הוא כמעמיד את הגוי לגבות מעות בשבת שהם מוקצה, ויש בזה משום ממצוא חפצו, עיי"ש שביאר ענין זה על פי המבואר בסימן רמז סעיף ו לגבי מכס, ושם מבואר נידון האחרונים לגבי איסור דרבנן.
29 אחרונים ומשנ"ב שם.
30 עניין זה מבואר בסימן רמו סעיף א, ועיין מטה יהודה סימן רמו סק"א שלומד בדעת הרמב"ם והשו"ע שכל כיוצא בזה מותר אף שלא בהבלעה, ועיין הלכה ברורה סימן רמה הלכה ח ושם בבירור הלכה סק"ז, וסימן רמו סק"ג.

(המטה יהודה סק"ה, נהר שלום סק"ה, פתח הדבר סק"ב ועוד), שמוה שהשמיט השו"ע דין זה משמע שחזר בו ממה שכתב בב"י, וסובר להחמיר כפשוטו הרמב"ם, וכן נראה דברי הרמ"א שכתב דין זה בשם יש אומרים, וכן בתשובות הגאונים שהובאה בב"י נראה להחמיר, ויש באחרונים שכתבו להקל אף לדעת השו"ע, עיין בהרחבה בהלכה ברורה סימן רמה אות ז בחלק בירור הלכה.
23 מג"א סק"ה על פי הר"ן שם.
24 הלכה ברורה סימן רמה אות ז.
25 עיין בערוך השולחן שם סעיף יא, שהקל בזה, אולם רוב האחרונים חולקים ואוסרים בזה, מהר"ם בנעט (פרשת מרדכי סימן יב), שו"ת באר צבי חלק א סימן ט, פתח יצחק מערכת ש דף עד ע"א, שו"ת מנחת שלמה חלק ב סימן יח אות ב, שו"ת אגרות משה חלק ב אר"ח סימן סה, שבת הלוי חלק א סימן כו.
22 רמ"א שם סעיף א ע"פ הר"ן, ולדעת זו מותרים לחלוק בשווה גם כשלא התנה היהודי עם הגוי מתחילה שיהיה העסק סגור בשבת, שכל מה שצריך לתנאי רק כאשר כל אחד עובד בימיו, והיהודי משלים בימות החול לבדו בעבור העבודה שעבד הגוי בשבת, אבל אם עובדים הגוי והיהודי יחד בכל ימות השבוע, אם הגוי רוצה לעבוד לבדו בשבת ולחלוק עם היהודי בשווה מותר ליהודי ליטול מהרווח של שבת בהבלעה, אולם עיין בב"י שמתקפח אם דין זה שכתב הר"ן הוא גם לשיטת הרמב"ם, וסיים ליישב שאף הרמב"ם מודה בדבר, ובשו"ע השמיט דין זה, וכתבו הרבה אחרונים

12 הגרי"ש אלישיב קובץ תשובות ח"ג סימן לו, ועיין עוד מנחת יצחק ח"ב סימן עד, ובאורחות שבת ח"ב פכ"ג הערה ששעו.
13 שו"ע סימן רמה סעיף ב, משנ"ב ס"ק ו ושער הציון אות ה.
14 שו"ת אגרות משה ח"א אר"ח סימן צ, הלכה ברורה אות ה.
15 שו"ע שם.
16 אגרות משה שם, וכן בח"ב סימן סה.
17 מג"א על פי הראב"ד.
18 ב"י על פי הגאונים והרמב"ם, וכן סתמות השו"ע סעיף ב, ועיין עוד משנ"ב סק"ה, וסק"ק יג, ושעה"צ סק"ד.
19 שו"ע שם סעיף א.
20 דעת הרמ"א שם.
21 עיין בערוך השולחן שם סעיף יא, שהקל בזה, אולם